

دوفصلنامه عقل و دین، مؤسسه دین پژوهی علوی،

سال دوازدهم، شماره بیست و سوم (پائیز و زمستان ۹۹)

The Concept of Hayat Tayeba in Islamic texts: a Qualitative Study

Rahmatollah Marzoghi¹ \ Farzane Deimekar Haghighi² \ Jafar Jahani³ \ Jafar Torkzade⁴

Abstract

Hayat Tayebe is the desirable condition of human life based on the Divine standard system, which is given by God to man through conscious and voluntary choice and obedience of God in this worldly life and in the direction of its transcendence. Its achievement leads to the original purpose of life, i.e. getting close to God. The purpose of this research is to explore the concept of Hayate Tayebe from the perspective of Islamic texts. The research approach is qualitative study, using thematic analysis and cyclical process analysis method. Islamic texts include the Holy Quran, sermons, letters and wisdoms of Nahj al-Balaghah and Sahifa Sajjadih and all researches related to Hayat Tayyeba, which were selected using purposive sampling method and the themes of Hayat Tayyeba were explored. Findings from the content analysis and the method of cyclical analysis process were collected from the Islamic texts and were organized in the form of 152 categories, 28 basic themes and six organizing themes i.e. prerequisites, characteristics, field/ underlying factors, obstacles, strategies and consequences/ achievements. The results of the research indicate that it is possible to develop the framework of hayate tayebe in Islamic education as well as to draw its implications.

Key words: Hayat Tayyeba, Conceptual Framework, cyclical process analysis

1 - Professor, Study of curriculum, , University of Shiraz,(Corresponding Author), rmarzoghi@yahoo.com

2- Ph.D. student, Study of curriculum, , University of Shiraz, farzaneimehkarhaghighi@gmail.com

3- Associate Professor, Study of curriculum, University of Shiraz, Jjahani37@gmail.com

4- Associate Professor, Educational Management, University of Shiraz, djt2891@gmail.com

کاوش مفهوم "حیات طیبه" از منظر متون اسلامی: یک مطالعه کیفی

رحمت الله مرزوقی^۱ / فرزانه دیمه کار حقیقی^۲ / جعفر جهانی^۳ / جعفر ترک زاده^۴

چکیده:

حیات طیبه وضع مطلوب زندگی بشر بر اساس نظام معیار ربوبی است که با انتخاب و التزام آگاهانه و اختیاری این نظام معیار در همین زندگی دنیایی و در جهت تعالی آن از سوی خداوند به انسان اعطا می شود و تحقق آن باعث دست یابی به غایت اصیل زندگی انسان، یعنی قرب الی الله است. هدف پژوهش کاوش مفهوم حیات طیبه از منظر متون اسلامی است. رویکرد پژوهش مطالعه کیفی، با استفاده از تحلیل مضمون و روش فرآیند چرخه‌ای تحلیل است. متون اسلامی شامل قرآن مجید، خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های نهج البلاغه و صحیفه سجادیه و کلیه پژوهش‌های مرتبط با حیات طیبه هستند، که با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند انتخاب و مضمون‌های حیات طیبه مورد کاوش قرار گرفت. یافته‌های حاصل از تحلیل مضمون و روش فرآیند چرخه‌ای تحلیل در قالب ۱۵۲ مقوله، ۲۸ مضمون پایه و شش مضمون سازمان دهنده تحت عناوین پیش‌نیازها، ویژگی‌ها، ساحت/ عوامل زمینه‌ای، موانع، راهبردها و پیامدها/دستاوردها در متون اسلامی گردآوری و سازماندهی شد. نتایج پژوهش گویای آن است که امکان توسعه چارچوب حیات طیبه متناسب با تعالیم و ترسیم دلالت‌های آن در تعلیم و تربیت اسلامی وجود دارد.

کلید واژه‌ها: حیات طیبه، چارچوب مفهومی، فرآیند چرخه‌ای تحلیل.

rmarzoghi@yahoo.com

۱- استاد، مطالعات برنامه درسی، دانشگاه شیراز، (نویسنده مسئول)،

farzanedeimehkarhaghghi@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری، مطالعات برنامه درسی، دانشگاه شیراز

Jjahani37@gmail.com

۳- دانشیار، مطالعات برنامه درسی، دانشگاه شیراز

djt2891@gmail.com

۴- دانشیار، مدیریت آموزشی، دانشگاه شیراز

۱- مقدمه

بر طبق آیات قرآنی اولین هدف خلقت انسان "کمال" وی معرفی شده است و خدای متعال همه استعدادهای الهی شدن را در دل انسان‌ها قرار داده است. اهداف دیگر عبارت است از برپایی جامعه کمال یافته، زندگی سعادت‌مند و "حیات طیبه". یکی از مفاهیم اساسی که در متون اسلامی مطرح شده است، مفهوم پربعد حیات طیبه می‌باشد که بررسی تمامی ابعاد آن نیازمند انجام پژوهشی جامع و گسترده می‌باشد. این مفهوم قابل فروکاستن به یکی از جنبه‌های زندگی نیست و همه مسائل و ارزش‌های زندگی را پوشش می‌دهد. مفهوم حیات طیبه لذت بخشی، گوارایی، جذابیت، عشق، علاقه، محبت، عاشقی و جنبه‌های عاطفی را نیز در بر می‌گیرد (صادق زاده قمصری، ۱۳۹۷: ۴).

حال انسان و جامعه صالح برای رسیدن به این سبک زندگی ایده‌آل نیازمند پیش شرطها و الزامات اساسی است. در واقع برای آن که بتواند به این حقیقت الهی دست پیدا کند تا زمینه استحقاق انوار الهی را داشته باشد، به دو نمود "ایمان" و "عمل صالح" در حیات انسانی نیاز دارد. ایمان که به عنوان "گرایش قلبی به خداوند" شناخته می‌شود و یکی از شروط اصلی برای دست یافتن انسان به حیات طیبه و پاک، می‌باشد و عمل صالح، یعنی عملی که مطابق با ایمان باشد و می‌توان گفت زندگانی مطلوب را برای او به ارمغان می‌آورد (چراغی، ۱۳۹۰: ۱۴۷).

از سوی دیگر حیات طیبه به عنوان "وضع مطلوب و شایسته زندگی انسان" - که مرتبه‌ای از حیات و زندگی برتر بوده و محصول "ایمان و عمل صالح" است - در قرآن تحت تعابیر متفاوتی از یک حقیقت واحد نظیر فلاح (بقره/ ۵)، فوز (احزاب/ ۷۱)، کمال و سعادت (هود/ ۱۰۸)، عبودیت (ذاریات/ ۵۶، نحل/ ۳۶، انبیا/ ۲۵ و مؤمنون/ ۲۳ و ۳۲)، جانشینی خدا (بقره/ ۳۰)، رضوان الهی (آل عمران/ ۱۵) و قرب الی الله مطرح شده است. این مفهوم همچنین برای اشاره به وضعیت شایسته زندگی انسان در بیانات و تفاسیر ائمه اطهار و متفکران اسلامی نیز سابقه دارد و تحت عناوین روزی حلال، قناعت و رضا دادن به نصیب، رزق روزانه، عبادت توأم با روزی حلال، توفیق بر اطاعت فرمان خدا، سعادت، بهشت، شناخت پروردگار و استغنا از خلق و نیاز به پروردگار معرفی شده است (نهج البلاغه، حکمت ۲۲۹؛ علامه طباطبائی، ۱۳۸۸: ۴۹۱-۴۹۳؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۴: ۳۹۴؛ چراغی، ۱۳۹۰: ۱۵)؛ اما مهم‌ترین مسئله، زمینه تحقق حیات طیبه در نهاد هر فرد است که اگر هر یک از افراد جامعه، آمادگی تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه (براساس ایمان، انتخاب و التزام نظام معیار متناسب با این نوع زندگی برتر و مهبیای انجام عمل صالح فردی و جمعی) را داشته باشند، این نوع آمادگی در کلیت جامعه نیز ایجاد می‌شود. با توجه به آن چه ذکر

گردید اهتمام به شناخت بعد روحی حیات، در شکوفا کردن استعدادهای ذاتی انسان مؤثر می‌باشد؛ لذا نیاز به شناسایی ابعاد و ویژگی‌های حیات طیبه و همچنین معناکاوی آن از نظر دینی احساس می‌شود. از آن جایی که ارزش حقیقی انسان به نوعی در گرو این حیات می‌باشد، این سؤال اساسی قابل طرح است که مفهوم و ماهیت حیات طیبه چیست و دارای چه مبانی، ابعاد و اصول است و لوازم و موانع تحقق این حیات جدید چه می‌باشد؟

آن چه که به عنوان ماهیت حیات طیبه در متون اسلامی مورد تأکید قرار گرفته آن است که این حیات یک نوع واقعی است و ورای حیات ظاهری می‌باشد. در واقع حیات طیبه حاصل ارتقا و استعلا حیات طبیعی انسان با صیغه الهی بخشیدن به آن است که نیازمند ارتباط آگاهانه و اختیاری با حقیقت هستی (ایمان به خداوند متعال) و تشدید رابطه با او در همه شئون فردی و اجتماعی زندگی براساس ایمان - انتخاب و التزام آگاهانه و آزادانه نظام معیار متناسب با غایت زندگی انسان براساس آئین زندگی الهی (دین حق) - است. بر این اساس، یکی از مشخصات اصلی حیات طیبه تکیه بر ارزش غایی زندگی (قرب الی الله) و نظام معیار متناسب با آن (یعنی مبانی و ارزش‌های مبتنی بر دین حق، یا سازگار با آن) است.

استفاده از تعبیر «حیات طیبه» برای اشاره به وضعیت شایسته زندگی انسان پیش از این در بیانات متفکران اسلامی سابقه دارد. استاد محمدتقی جعفری با تقسیم زندگی انسان به زندگی طبیعی محض و حیات معقول (اصطلاح ابداعی خاص ایشان برای اشاره به این نوع زندگی مطلوب) و با تصریح به این که منظور از حیات معقول، همان حیات طیبه در نگاه قرآن کریم است، آن را چنین تعریف کرده است: «حیات آگاهانه‌ای که نیروها و فعالیت‌های جبری و جبرنمای زندگی طبیعی را با برخورداری از رشد آزادی شکوفان شده در اختیار، در مسیر هدف‌های تکامل نسبی تنظیم نموده، شخصیت انسانی را که به تدریج در این گذرگاه ساخته می‌شود، وارد هدف اعلائی زندگی می‌نماید. این هدف اعلا، شرکت در آهنگ کلی هستی وابسته به کمال برین است» (علامه جعفری، ۱۳۸۷: ۵۹). علامه طباطبایی نیز ذیل آیه ۹۷ سوره نحل در توضیح مفهوم حیات طیبه به این نکته تأکید دارد که اعطای حیات طیبه وعده جمیلی است که به عنوان مصداق «رحمت رحیمه حق تعالی» در همین دنیا و همه شئون فردی و اجتماعی زندگی، به همه زنان و مردان مؤمن که عمل صالح می‌کنند، داده می‌شود و ثمره طبیعی آن در حیات آخرت، «جنت» و «رضوان» حق تعالی است (طباطبایی، ۱۳۸۸: ج ۱۲، ۴۱۹). بر همین اساس خسرو باقری، برای بیان هدف غایی تربیت از دیدگاه اسلام (یعنی الهی شدن آدمی) نیز از تعبیر حیات پاک (طیبه) بهره گرفته است و آن را چنین تعریف می‌کند: «حیات پاک در اصلاح اسلامی، نوعی زندگی است که انسان در ارتباط با خدا، به

آن دست می‌یابد و با دست یافتن به آن در همه ابعاد وجودی خویش از پلیدی برکنار خواهد بود. این ابعاد شامل جسم، اندیشه و اعتقاد، میل، اراده، عمل فردی و جمعی است. آدمی در این نوع زندگی، مبدا و غایت حقیقی جهان را باز می‌شناسد و به او برمی‌گردد؛ در عرصه جسم، به پاکی، سلامت و قوت نایل می‌گردد؛ گرایش‌ها و هیجان‌های خود را به صورت موجه و مشروع تنظیم می‌کند؛ اراده معطوف به خیر می‌یابد و در عرصه فردی و جمعی عمل صالح انجام می‌دهد و غنا، عفت و عدالت/رافت را در جامعه می‌گستراند (باقری، ۱۳۸۸: ج ۱، ۲۰-۱۹).

پژوهش حاضر بر مبنای هدف از نوع توسعه ای - کاربردی، از نظر چگونگی گردآوری داده‌های مورد نیاز، در زمره تحقیق کتابخانه‌ای و بر اساس تحلیل از نوع کیفی است. به منظور شناسایی ابعاد حیات طیبه از رویکرد کیفی تحلیل مضمون و روش فرایند چرخه‌ای تحلیل مشتمل بر مراحل گردآوری داده‌ها، تحلیل احیاگرایانه داده‌ها، سازماندهی و تحلیل اطلاعات و تفسیر و نتیجه‌گیری استفاده شد (ترک زاده، ۱۳۸۸: ۱۲۶) قلمرو کاوش و گردآوری داده‌های این پژوهش قرآن، خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های نهج البلاغه و صحیفه سجادیه و پژوهش‌های مرتبط با حیات طیبه است. در این قلمرو، مضمون‌های حیات طیبه مورد کاوش قرار گرفته است. اطلاعات حاصل بر اساس مراحل روش فرایند چرخه‌ای تحلیل، پردازش شده‌اند. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش، تحلیل مضمون بود که در این راستا مضامین، تحلیل و استخراج و دسته بندی شده‌اند.

برای اعتباریابی کیفی چارچوب حیات طیبه از معیارهای قابلیت اعتبار و اطمینان پذیری استفاده شد. قابلیت اعتبار میزانی که می‌توان نتایج به دست آمده را صحیح و قابل باور دانست. برای ارزیابی صحیح و قابل باور بودن نتایج (قابلیت اعتبار) که معادل اعتبار درونی در پژوهش کمی است از تکنیک‌های همسوسازی داده‌ها که با جمع‌آوری داده‌های کافی از منابع چندگانه اعم از نظر متخصصان، منابع، متون اسلامی شامل قرآن کریم، نهج البلاغه و صحیفه سجادیه و پیشینه نظری و تجربی انجام گردید (Lincoln & Guba, 1989:193; Donmoyer, 2001:197; Glaser & Strauss, 1997: 167) استفاده از تکنیک کسب اطلاعات دقیق موازی نظیر ارائه نتایج تحلیل داده‌ها به متخصصان، دقت نظر محقق در بیان مفروضات و جهت‌گیری نظری، خودبازبینی محقق طی فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها استفاده گردید. اطمینان‌پذیری میزانی که نتایج با داده‌های جمع‌آوری شده تناسب دارد. برای ارزیابی میزان تناسب نتایج با داده‌های جمع‌آوری شده (قابل اعتماد بودن) که به ثبات نتایج در زمان و شرایط مختلف اشاره دارد و معادل پایایی در تحقیق کمی است، از یک محقق دیگر که توانایی و تخصص

بیشتری در انجام تحقیق دارد به عنوان داور و ناظر طرح را از بیرون کنترل و مستند می‌نماید. این تکنیک با ارائه گزارش مستمر نحوه انجام فرایندها و نتایج تحلیل داده‌ها به متخصصان با تجربه و استفاده از نظرات آنان برای انجام اصلاحات لازم عملی گردید.

در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش که بررسی مفهوم حیات طیبه از منظر متون اسلامی است یافته‌ها براساس تحلیل مضمون و مراحل فرآیند چرخه‌ای تحلیل که شامل گردآوری اطلاعات، تقلیل احیاگرانه داده‌ها، سازماندهی و تحلیل اطلاعات و در نهایت نتیجه‌گیری بود ارائه شد.

۲- معنای حیات طیبه

در معناشناسی حیات طیبه؛ این مفهوم از دو بخش "حی" و "طیب" تشکیل شده است که در معنی حی می‌توان آن را نیروی رشد دهنده، حس کننده، عمل کننده، شکوفایی و شادایی بعد از اندوه، حیات جاوید، انسان فهیم و عاقل، همیشه بودن، زنده شدن، زنده کردن و باقی نگاه داشتن (ابن منظور، ۱۴۱۴: ج ۱، ۱۰۱۳-۱۰۱۱؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۱، ج ۱: ۱۶۸؛ فراهیدی، ۱۴۱۰: ج ۱، ۴۱۱)؛ و طیب از ریشه طاب به معنای پاک و پاکیزه و دلچسب و مورد پسند شدن، خوش اخلاق (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۳، ۱۴۳۷؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۰: ۱۱۷)، پاکی مادی و معنوی از نقص، حلال و طاهر بودن، بری از نجاست جهل، فسق و اعمال زشت (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۳، ۱۴۳۸؛ مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۷، ۱۱۳) به کار رفته است. در بررسی مطالعات انجام شده در خصوص معنا و مفهوم شناسی حیات طیبه مطالعات گوناگونی انجام شده است که هر کدام رویکرد خاصی نسبت به حیات طیبه، مؤلفه‌ها و ابعاد آن داشته است. در این رابطه می‌توان به پژوهش‌هایی که در جدول زیر ارائه شده است توجه نمود.

ردیف	پژوهشگر	عنوان پژوهش	یافته‌ها
۱	درخشه و تبسیری (۱۳۹۹)	تحلیل مؤلفه‌های حیات طیبیه در اندیشه سیاسی نوصدراتیان (با تاکید بر آراء شهید مرتضی مطهری)	ارائه ایده جامعه مطلوب بر اساس الگوی «حیات طیبیه» حیات مطلوب برابر با «حیات طیبیه»، تحقق انسان کامل و ارزش‌هایی مانند عدالت، آزادی، خدمت به خلق، تشکیل حکومتی سعادتمند
۲	کاویانی (۱۳۹۸)	تبیین مبانی زیباشناختی حیات طیبیه با تکیه بر آیات	توجه آیات قرآن کریم به زشتی و زیبایی امور و پدیده‌ها همچون قلبه اندیشه و اعتقاد عواطف و عمل فردی و جمعی، اجتناب انسان از زشتی‌ها و آلودگی‌ها، و مشاهده حق و حقیقت و دوری از باطل شده
۳	مشمول حاجی آقا و همکاران (۱۳۹۸)	تبیین نابرخورداری‌های معنوی (برگرفته از آموزه‌های تربیت عرفانی اسلامی) در تربیت و مواجهه با نیاز منبری از دیدگاه مولانا در راستای تحقق حیات طیبیه	شناخت ابعاد نابرخورداری‌های معنوی برگرفته از آموزه‌های تربیت عرفانی اسلامی، آگاهی از اصالت در ساحت حیات و پاسخ به نیاز هر ساحت فراخور آن و همچنین اصالت مصداق هر ساحت، وصول به مطلوب در سایه توجه به نابرخورداری‌های معنوی مد نظر مولانا و عزم به تالی با عناصر مستخرج از آثار وی
۴	سیدطاهرالدینی و همکاران (۱۳۹۸)	ایضاح خوش قرآنی قناعت به عنوان عاملیت بهم تئیدگی حیات طیبیه در نهج البلاغه	شاخص‌های مد نظر حیات طیبیه اعم از قناعت و عمل صالح بر اساس خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های امام علی (ع)
۵	روحی برندق و همکاران (۱۳۹۶)	چیستی و مختصات روح الایمان در قرآن و حدیث با تاکید بر دیدگاه علامه طباطبائی	روح الایمان یکی از مراتب روح انسانی و مبداء حیات جدید با دامن‌ها و آثار فرا مادی از قبیل حیات طیبیه، عبودیت، تقوای الهی و بصیرت تمیزدهنده میان حق و باطل
۶	خارستانی و سیفی (۱۳۹۸)	چایگاه خانواده در سبک زندگی اسلامی و ایجاد حیات طیبیه از منظر قرآن کریم	شناسایی شاخص‌های سبک زندگی اسلامی در خانواده در ابعاد دینی و اعتقادی، اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی و عقلانی، شناسایی عوامل آسیب‌زا از دو جنبه مادی و روحی
۷	حسینی مطلق و میر دریکوندی (۱۳۹۷)	ویژگی‌های زندگی مطلوب در روانشناسی مثبت و مقایسه آن با زندگی مطلوب در منابع اسلامی	استفاده از کارکرد بهینه و بهره‌گیری از تمام استعدادها در جهت شکوفایی و دستیابی به توانایی‌های بالقوه افراد - شکل - گیری زندگی مطلوب در منابع اسلامی بر محور سعادت
۸	حاجی علیان و کیخا (۱۳۹۶)	تبیین چیستی و چرایی حیات طیبیه در اسلام	حیات بر دو نوع حیات طبیعی و حیات حقیقی (باک)، ایمان و عمل صالح به عنوان راههای دستیابی انسان به حیات طیبیه، تقسیم حیات طیبیه به شش طبقه بعد جسمانی، بعد اندیشه و اعتقاد، بعد گرایش‌ها و هیجانات، بعد نیت و اراده، بعد اعمال و رفتار فردی و جمعی و بعد زیبایی شناسی
۹	نباتی و کرمانی (۱۳۹۶)	امت واحده، تفکر سیستمی الاهی برای تحقق حیات طیبیه	وجود تفکر سیستمی در اسلام و آموزه‌های جهان شمول آن تأمین کننده عالی‌ترین غایات و ضامن سلامت و پویایی امت واحده
۱۰	اخلاقی و همکاران (۱۳۹۴)	مبانی انسان شناختی سبک زندگی طیبیه از دیدگاه قرآن	مبانی انسان شناختی سبک زندگی از دیدگاه قرآن تعیین کننده چارچوب کلی و استانداردهای سبک زندگی مؤمنانه و سبک زندگی طیبیه
۱۱	الهی (۱۳۹۴)	حیات طیبیه در قرآن و روایات و شاخصه‌های آن	حیات طیبیه ره آورد سیر الی الله و معیار برخوردارگی از آن ایمان و عمل صالح، بردباری در جهاد با هواهای نفسانی
۱۲	حاجی صادقی و یخشیان (۱۳۹۳)	مفهوم‌شناسی و حقیقت‌یابی حیات طیبیه از منظر قرآن	روخی جدید در انسان منشأ پیدایش حیاتی معنوی و متعالی (حیات طیبیه)
۱۳	رجب نژاد و همکاران (۱۳۹۳)	بررسی سبک زندگی اسلامی از منظر «حیات	ایمان و عمل صالح، ملاک و معیار اساسی سبک زندگی

۱۴۰ ■ کاوش مفهوم «حیات طیبه» از منظر متون اسلامی: یک مطالعه کیفی

اسلامی و دستیابی به حیات طیبه	طیبه» در قرآن		
تربیت دانش آموزان متخلق به اخلاق و رفتار اسلامی با استفاده از تدوین برنامه درسی منطبق با فطرت پاک الهی و برگرفته از فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی و جذب، آموزش و نگهداری مریبان کارخان	فلسفه وجوی حیات طیبه و مختصات تربیتی آن (هدف، محتوا، روش) از دیدگاه اسلام	سماوی (۱۳۹۳)	۱۴
توجه به تمام ابعاد وجودی انسان در کنار روح و جسم انسان و تأمین دنیا و آخرت	چیستی حیات طیبه، ابعاد و پیامدهای اجتماعی آن از دیدگاه اندیشمندان مسلمان	قربانی (۱۳۹۲)	۱۵
جهان خلقت مظهر رحمتی پروردگار و مسیر دستیابی هر موجودی به کمال خویش و رسیدن به مقام خلیفه الهی و مظهریت صفات الهی	حیات طیبه، حیات اخلاقی در راستای مظهریت صفات الهی	طباطبایی و پرچم (۱۳۹۲)	۱۶
تحقق حیات طیبه از منظر علامه جعفری با رعایت اصول و ویژگی‌ها و مؤلفه‌های آن و از منظر آیت الله جوادی آملی طیب بودن امری فرا طبیعی؛ راهکارهای تربیتی پیشنهادی برای تحقق حیات طیبه؛ پرورش فطرت و روح حقیقت‌جو، تعدیل احساسات خام، پرورش خیرخواهی، تصعید احساسات بر اساس عقل سلیم، هماهنگی بین عقل و دین، مراقبت اخلاقی از خود و خانواده، توجه به کرامت ذاتی، محوریت محبت و تواضع در حیات انسانی	بررسی تطبیقی آراء علامه جعفری و آیت الله جوادی آملی در خصوص حیات طیبه و جنبه‌های تربیتی آن	چراغی (۱۳۹۰)	۱۷
درونی سازی حیات طیبه و تبدیل آن به فلسفه زندگی فردی و اجتماعی؛ پرورش روح تعبد و توجه به نقش دین و ایمان و تقویت قوهی درک، مهم‌ترین راه رسیدن به حیات ایمان و انجام عمل صالح، پیراستن خود از خصایص ناپسند و آراستن خود به اخلاق نیکو	بررسی ابعاد فردی و اجتماعی حیات طیبه از دیدگاه اسلام	زارعی (۱۳۸۹)	۱۸
اوج حیات طیبه در ظهور حضرت مهدی موعود (عج)، شکوفایی استعدادها با محقق شدن حیات طیبه	بررسی و تبیین حیات طیبه در نهج البلاغه	شیر اسدی (۱۳۸۹)	۱۹
تحقق آرمان شهر و حیات طیبه اسلام متکی به انسان طیبه و کامل منجر به تغییر و اصلاح وضع و حال درونی و باطنی یکایک افراد	بررسی و تبیین مقایسه ای حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم با آرمانشهر لیبرالیسم و اهداف تربیتی	دیسناد (۱۳۸۸)	۲۰
اولیا خدایکی از اسرار قرآنی و حقایق عرفانی حیات طیبه	حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم	مظاهری سیف (۱۳۸۵)	۲۱
معنای حیات طیبه به معنای حیات واقعی و علم و قدرتی جدید برای انسان و توانایی ادراک و شناخت صحیح و معرفت درست انسان نسبت به حقایق عالم وجود	نسبت حیات طیبه و توسعه‌ی دینی	علی اکبری (۱۳۸۴)	۲۲
عوامل دستیابی به معرفت تجربه، عقل، شهود و وحی و ابزار آن حواس پنج گانه و نیروهای درونی از قبیل هوش، عقل و تجسیم مؤلفه‌های حیات معقول عبارتند از: قرار گرفتن شخصیت انسان در مسیر ساخته شدن و دستیابی به هدف اعلای زندگی، هدف غایی مبانی معرفت‌شناسی نظریه‌ی حیات معقول، اهداف واسطه‌های شناخت خویشتن و هماهنگی بعد مادی و معنوی انسان و رشد احساسات تصعید شده‌ی او به منظور رسیدن به کمال اصول تربیتی شامل اصل تنقل و استمرار یادگیری، روش‌های تربیتی روش حکمت و آموزش روش استنباط	تبیین معرفت شناختی نظریه‌ی حیات معقول علامه محمد تقی جعفری و دلالت‌های آن برای تعلیم و تربیت	داستانپور (۱۳۸۵)	۲۳
وظیفه تعلیم و تربیت زمینه سازی برای انتقال از حیات معمول به حیات معقول می‌داند از طریق دو رویه مهم، یعنی «علم» و «دین»	آراء و افکار تربیتی اندیشمند بزرگ معاصر علامه محمدتقی جعفری	حیدری (۱۳۸۵)	۲۴

همان گونه که در جدول فوق مشاهده می‌گردد مفهوم حیات طیبه در منابع اسلامی دارای طیف وسیعی

رحمت الله مرزوقی / فرزانه دیمه کار حقیقی / جعفر جهانی / جعفر ترکزاده ■ ۱۴۱

از تعاریف، تعابیر و مفهوم پردازی‌ها است و برای آن ابعاد و مؤلفه‌های متعدد در نظر گرفته شده است که این گستردگی نشان دهنده اهمیت و ضرورت شناخت این مفهوم می‌باشد؛ بررسی پیشینه فوق نشان می‌دهد که حول محور و موضوع مفهوم حیات طیبه پژوهشی جامع و همه جانبه نگر (شبکه معنایی) در معنا و مفهوم "حیات طیبه" با عنایت و توجه به آموزه‌های قرآنی و اسلامی صورت نگرفته است. لذا این پژوهش با توجه به منابع اسلامی (قرآن، نهج البلاغه و صحیفه سجادیه) در پی بررسی معنایی و مفهوم حیات طیبه بوده تا این مفهوم به طور جامع و کامل مورد بررسی و تمامی ابعاد این مفهوم قرآنی مورد بهره برداری قرار دهد.

جدول ۱. پیام‌ها و مضامین استخراج شده از منابع مورد مطالعه در مرحله گردآوری اطلاعات

مضامین (پیام‌ها)									
فطرت محوری	عمل محوری	صدافت	سکینه	منتظر و منتظر	کرامت	زیستی و پهلدستی	اقتصادی	امر به معروف	نهی از منکر
اجتماعی	تقوا محوری	تزکیه محوری	ولایت محوری	خانواده محوری	علمی	فردی	فضیلت محوری	جامعیت محوری	رضا
خوف و رجا	سیاسی	منت گذاری	زیست محیطی	معماری	الفت	بداخلاقی	طهارت	شتاب زدگی	عشق الهی
بینش	ناسپاسی	آینده نگری	خانم‌محوری	اخلاص محوری	قدرشناسی	واقع نگری	تدبیر	دینا گرایی - عقبنی محور	فرصت - شناسی
صله رحم	اصالت محوری	نظامی و چهادی	خانوادگی	عرفان محوری	قلب سلیم	ایثار	عقل سلیم	اخلاص	حب ولایت
شجاعت	اخلاق نیکو	استقامت	قناعت	سنگدلی	اطاعت	عمل صالح	هدایت محوری	وفاداری	آگاهی
تقوا	امیدواری	حلم و تأمل	امنیت و رحمت	همراهی ظاهر با باطن	شکیبایی	برابری	ولایت مداری	پرهیزگاری	محبت و دوستی
مسکین نواری	حکمت محوری	حلم و بردباری	آرزومندی	ایمان	سعه صدر	زهد	نیت خالص	عدالت	سستی
اقتدار	تشخیص حق از باطل	حقیقت بینی	رضا و تسلیم	صبر	غفلت	حرص	اطاعت محوری	رشد محوری	غیبت
وحدت	صلابت	نشاط	شک و تردید	کینه توزی	امانت داری	تخصص	برده پوشی	فریب کاری	خوشرویی
اتحاد	سوظن	تجدد	فرد محوری	عفت	جهاد	خودکامگی	تربیتی	رسانه ای	انتخاب محور ی
خلوص	خوش بینی	دورویی	میانه روی	خودمحوری	اعتقاد راستین	تأمیدی	سخن چینی	دورانبدیشی	عقلانیت
طبیب محوری	تفرقه	خدائرسی	بصیرت	فضیلت	دروغگوئی	دانایی	نیک نفسی	بدقولی	توانایی
یقین	عمل نیک	گفتار پسنیدیده	نیت شایسته	انفاق	سخاوت	اعتماد	بخل	احسان	عزت
شکر	ایثار	نیکو کاری	انصاف	جوانمردی	زرف اندیشی	نرم خوئی	پاکدامنی	سودجویی	خودسازی
تزکیه نفس	رسنگاری	خضوع	خوبستن داری	فرهنگی	عبادت	عزت نفس	فروتنی	رازداری	تکبر
بلند پروازی	خود بزرگ بینی	فخر فروشی	خود پستی	خودرایی	حکمت و دانش	نظم	بخشش	حسرت	حسادت

عقل و دین، سال دوازدهم، شماره بیست و سوم (پائیز و زمستان ۹۹) ►

ادب	طمع	امنیت	خرسندی	حرام خواری	تمسخر	غیبت	تواضع	هوس رانی	علم
کسب حلال	خشوع	راحت‌طلبی	وقار و متانت	خیانت	شرافت	پیمان‌شکنی	کمال	تهمت	توکل
عفت	چلبوسی	بدعت	لستفاز	نزاع	خیرخواهی	اسراف	افراط و تفریط	خردمندی	خشونت
حق جویی	هدایت‌پذیری	آرامش	استقلال	همدلی					

۳- گردآوری اطلاعات

در مرحله اول اطلاعات و یافته‌هایی که با موضوع و سؤال پژوهش، در ارتباط بودند گردآوری شد. در مرحله گردآوری اطلاعات ابتدا زمینه‌ها و منابع اطلاعاتی مرتبط شناسایی شدند که در این پژوهش منابع اطلاعاتی اصلی شامل قرآن (ترجمه و تفسیر)، نهج البلاغه (خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها) و صحیفه سجادیه بودند. این متون اصلی در چند مرحله مختلف مورد کاوش و جستجو قرار گرفته و اطلاعات مورد نیاز که در ارتباط با مفهوم حیات طیبه بود، کشف گردید و در نهایت تمامی این داده‌ها استخراج، و حجم عظیمی از اطلاعات با توجه به این که منبع اصلی در مطالعه مفهوم کلان حیات طیبه (قرآن، نهج البلاغه و صحیفه سجادیه) بودند گردآوری، دسته‌بندی و ساماندهی شد و پژوهشگر با توجه به ماهیت و هدف سؤال پژوهش پیام‌ها و مضامین را استخراج کرد (جدول شماره ۱).

در مرحله‌ی گردآوری اطلاعات، پس از تحلیل کلی متون اسلامی و با توجه به موضوع پژوهش که مفهوم‌شناسی حیات طیبه بود تبیین‌های منطقی و معتبری از منابع استخراج گردید و پس از جستجو، کشف، استخراج و کدگذاری اطلاعات در حدود ۲۰۵ مفهوم شناسایی شد. در این مرحله این مفاهیم به تشخیص و شناخت جوانب مختلف مفهوم حیات طیبه و روابط تعاملی آن‌ها کمک نمودند.

جدول ۲. نمونه ای از همسوسازی پیامها و مضامین استخراج شده از منابع مورد مطالعه

مضامین (پیامها)	شواهد نظری		شواهد پژوهشی	
	قرآن	نهج البلاغه		صحیفه سجادیه
		خطبهها	نامهها	
شجاعت	۱۷۵ بقره-۲۳ مائده-۱۸ توبه- ۱۲۳ توبه-	خطبههای ۱۲۳ بخش ۱- ۱۲۴ بخش ۱	نامه ۵۳ نهج البلاغه	- - سید طاهر الدینی، ایزدی، وکیلی، ۱۳۹۸- روشن ضمیر، فیروزی، ۱۳۹۳- حسینی مطلق، میر دریکوندی، ۱۳۹۷-
نشاط	۱۹۷ بقره-۲۳۸ بقره-۱۱۴ آل عمران-۳۳ فصلت- ۲۰ جن	خطبههای ۱۹۳ بخش ۲	نامه ۶۹ نهج البلاغه	- - سلگی، سادات نبوی، سپاهی، ۱۳۹۷- علوی مهر، ۱۳۹۳- یآوری و همکاران، ۱۳۹۶- قربانی، نادری، ۱۳۹۸- ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۳- حق خواه، محمد حسینی، ۱۳۹۴- خارستانی، سیفی، ۱۳۹۸- حسینی مطلق، میر دریکوندی، ۱۳۹۷-
ایثار	۹۱ یوسف-۷۲ طه-۹ حشر-۳۸ نازعات-۱۶ اعلیٰ- ۲۰۷ بقره-	خطبههای ۱۸۴- ۲۰۹	-	دعای دعای چهارم حکمت نهج ۵۰ البلاغه حکمت نهج ۹۱ البلاغه
نظم (قانون مندی)	۵۵ نور-۹۶ اعراف-۱۷ اسرا- ۶۲ احزاب	خطبه ۲۱۶	نامه ۴۷ نهج البلاغه نامه ۵۳ نهج البلاغه	- - سید باقری، مختاریند، ۱۳۹۹- یوسف زاده، ۱۳۹۸- قربانی، نادری، ۱۳۹۸- خارستانی، سیفی، ۱۳۹۸- درخشه، تیشیری، ۱۳۹۸-
صدافت	۱۷۷ بقره-۱۷ آل عمران-۱۱۹ نسا- ۲۰ انفال-۵۶ مریم-۲۴، ۲۴، احزاب-۳۳ زمر-۱۸ فتح-۱۹ حدید	خطبههای ۱۶ بخش ۲- ۴۱- ۸۶ بخش ۳ ۱۰۸ بخش ۶- ۱۵۳ بخش ۲ ۱۵۴	نامه ۲۶ نهج البلاغه نامه ۵۳ نهج البلاغه	دعای پنجاه و چهارم حکمت نهج ۴۷ البلاغه حکمت نهج ۳۱ البلاغه

۳-۲- تقلیل احیاگرانه داده‌ها

این مفهوم به فرایند دستکاری، یکپارچه سازی، انتقال و نمایان سازی داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده اشاره دارد (ترک زاده، ۱۳۸۸: ۱۳۲). این مرحله از پژوهش کمک می‌نماید تا پژوهشگر ابعاد مختلف موضوع پژوهش را شناسایی کرده و چرخه‌های بعدی گردآوری اطلاعات را جهت دهد. تقلیل داده‌ها باعث می‌شود تا پژوهشگر مبنایی برای تصمیم گیری در رابطه با کاربست روش‌های جدید برای تکمیل فرایند پژوهش داشته باشد و در نهایت زمینه تبدیل اطلاعات خام و پراکنده را به مبنایی قابل اتکا برای نتیجه‌گیری فراهم سازد.

در تحقیق حاضر نیز به دلیل این که حجم وسیع و عظیمی از اطلاعات و داده‌ها به دست آمده بود از روش تحلیل محتوای کیفی تحلیل مضمون برای کدگذاری و دسته‌بندی داده‌ها استفاده شد. بنابراین با توجه به این که با بررسی‌های انجام شده توسط پژوهشگر تاکنون چارچوب مفهومی از حیات طیبه تدوین نشده بود، از تحلیل محتوای متداول جهت تقلیل احیاگرانه داده‌ها و استخراج راهبردها، ساحت‌ها و آثار و دستاوردها و در نهایت تدوین چارچوب مفهومی حیات طیبه بهره گرفته شد. در این پژوهش در ابتدا کلیه اطلاعات جمع‌آوری شده از حیث توجه به محتوای حیات طیبه مورد بررسی دقیق قرار گرفت و ابعاد اصلی آن شناسایی شد. بدین معنا که مضمون‌های حیات طیبه استخراج شده در مرحله قبل بر اساس نوع مضمون مورد بررسی قرار گرفت و مفاهیمی که با یکدیگر قرابت محتوایی داشتند، شناسایی گردید و سپس آنها در یک طبقه یا دسته قرار دادند و بدین ترتیب تقلیل احیاگرانه اطلاعات صورت گرفته است (جدول شماره ۳).

جدول ۳. مضامین پایه حیات طیبه استخراج شده از منابع در مرحله تقلیل احیاءگراانه

مضامین پایه	مقوله‌ها (پیام‌ها)
ایمان	ایمان
عمل صالح	عمل صالح
توکل به خدا و خلوص	اخلاص، عدالت، توکل، اطاعت، خداترسی
قوت قلب و احساس ارزشمندی درونی	شجاعت، صلابت، استقامت، عزت نفس
خوش اخلاقی و فروتنی	متانت، ادب، خوشرویی، اخلاق نیکو، نشاط، تواضع، صداقت
بردباری و خودکنترلی	شکیبایی، خویشن داری، سعهی صدر، صبر، رازداری، قناعت
واقع‌بینی و عقلایی	خوش‌بینی، امیدواری، واقع‌نگری، نظم، عقل سلیم
بخشنده‌گی و فداکاری	احسان، سخاوت، کرامت، قلب سلیم، انصاف، جوانمردی
آگاه و پاینده بودن	وفاداری، امانت داری، بصیرت
محیط خرد	فردی، خانوادگی، علمی، زیستی و بهداشتی
محیط کلان	اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، زیست محیطی، رسانه-ای
خودپرستی و غرور	تکبر، بلندپروازی، خودبزرگ بینی، فخرفروشی، خودپسندی، خودمحوری، خودرایی، خودکامگی
حسلورزی و زیاده‌طلبی	کینه توزی، بخل، حسرت، حسادت، حرص، طمع، سنگدلی
رفاه‌خواهی و هوس	سستی، راحت‌طلبی، ناامیدی، تمسخر، شهوت رانی، حرام‌خواری
بدگمانی و افترا	غیبت، غفلت، شک و تردید، سوء ظن
بدعهدی و تزویر	فریب کاری، دروغ‌گویی، بدقولی، پیمان شکنی، خیانت، تهمت، دورویی، سخن‌چینی
دوگانگی و اختلاف	تفرقه، سودجویی، چاپلوسی، بدعت‌گذاری، نزاع
اسراف و ستیزه‌گری	اسراف، افراط و تفریط، نافرمانی، خشونت
بدخلقی و ناشکری	منت‌گذاری، بداخلاقی، شتاب‌زدگی، ناسپاسی
خدائشناسی و خودشناسی	خدایم‌محوری، تقوایم‌محوری، عرفان‌محوری، اخلاص - محوری، آخرت‌محوری
رهبر‌محوری و ولایت‌باوری	ولایت‌محوری، اطلاعات‌محوری، هدایت‌محوری، جامعیت‌محوری

فطرت‌محوری، تزکیه‌محوری، فضیلت‌محوری، حکمت‌محوری، طیب‌محوری	معرفت و آفرینش محوری
فردمحوری، رشد‌محوری، خانواده‌محوری، اصالت-محوری، عمل‌محوری، اختیار محوری	کمال محوری
بخشش، خیرخواهی، قدرشناسی، پرهیزکاری، تزکیه نفس، رسنگاری، برابری	رسنگاری و مصلحت اندیش
حکمت و دانش، عقلانیت، آگاهی و حقیقت بینی، دانایی، آینده‌نگری، خودسازی، خردمندی، پند، تدبیر، فرصت‌شناسی، ژرفاندیشی	فرزآنگی و خویشتن سازی
امر به معروف، نهی از منکر، هماهنگی ظاهر و باطن، تشخیص حق از باطل، حق‌جویی، هدایت‌پذیری، کسب حلال	حق‌طلبی و واداشتن به نیکی
گفتار پسندیده، عمل نیک، دوستی و محبت، خرسندی، آرامش، امنیت، عزت	رفتار و کردار شایسته
کمال، شرافت، نیک نفسی، اقتدار، استقلال، اعتماد، وحدت و همدلی	خودمختار و با فضیلت

۳-۳- سازماندهی و تحلیل اطلاعات

در مرحله سوم از روش فرآیند چرخه ای تحلیل بنا بر نظر Sarantakos (1998) اطلاعات جمع‌بندی، طبقه‌بندی و ارائه می‌شوند. ترک زاده (۱۳۸۸) بیان می‌کند که در مرحله سوم اطلاعات حول موضوعات، ابعاد یا نکات معین جمع‌بندی شده و اطلاعات بر حسب مفاهیم یا تحت عبارات معین تر طبقه بندی می‌شوند و به شکل‌های مختلف (متن، جدول، نمودار، شکل، الگو) ارائه و در نهایت اطلاعات و محتوای آن‌ها مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در مرحله سازماندهی، اطلاعات از نوعی نظم سازمانی برخوردار خواهند شد که عمدتاً ناشی از ترکیب اطلاعات و شناخت حاصل از مراحل قبلی، بازاندیشی موضوع و اطلاعات قبلی و توان پژوهشگر در استنتاج از اطلاعات کیفی می‌باشد (ترک زاده، ۱۳۸۸: ۱۳۵). در این پژوهش، محقق جهت جمع‌بندی، طبقه‌بندی و تحلیل نهایی اطلاعات، با توجه به این که مفهوم حیات طیبه مفهومی جامع و کلی بوده و تمامی ابعاد زندگی فرد را پوشش می‌دهد به طبقه‌بندی و تعریف اطلاعات در قالب شش بعد اصلی چارچوب مفهومی پرداخت. در این مرحله کلیه اطلاعات جمع‌آوری شده از مراحل قبلی (گردآوری اطلاعات و تقلیل احیاگرانه داده‌ها) و همچنین بازنگری در خصوص موضوع حیات طیبه و استنتاج از آن، سازماندهی گردید و اطلاعات به صورت کیفی مورد تحلیل قرار گرفت. منظور از

سازماندهی اطلاعات، جمع‌بندی و طبقه‌بندی نهایی اطلاعات حیات طیبه و ارائه نتایج سازمان یافته است. این مرحله در چهار گام انجام پذیرفت: اطلاعات حول موضوع حیات طیبه جمع‌بندی گردید و در گام دوم اطلاعات براساس عبارات مشخص‌تر طبقه‌بندی شد. در گام سوم و چهارم اطلاعات در قالب جدول ارائه و مورد تحلیل قرار گرفت. اطلاعات به دست آمده که در طبقات معین‌تر و مشخص‌تر جمع‌بندی گردید در یک طبقه‌بندی نهایی در شش مضمون سازمان‌دهنده پیش‌نیازها، ویژگی‌ها، ساخت/عوامل زمینه‌ای، موانع، راهبردها و پیامدها/دستاوردها جدول شماره (۴) ارائه شده است.

جدول ۴. طبقه بندی نهایی عبارات حیات طیبه و ارائه آن در مرحله سازماندهی و تحلیل اطلاعات

مضامین پایه	سازماندهی مفاهیم حیات طیبه (مضامین سازمان دهنده)
ایمان و عمل صالح	پیش نیازها
توکل به خدا و خلوص قوت قلب و احساس ارزشمندی درونی خوش اخلاقی و فروتنی بردباری و خودکنترلی واقع بینی و عقلایی بخشندگی و فداکاری آگاه و پایمند بودن	ویژگی‌ها
محیط خرد محیط کلان	ساخت‌ها/عوامل زمینه ای
خودپرستی و غرور حسدورزی و زیاده‌طلبی رفاه خواهی و هوس بدگمانی و افترا بدعهدی و تزویر دوگانگی و اختلاف اسراف‌گری و ستیزه‌گری بدخلقی و ناشکری	موانع
خداشناسی و خودشناسی رهبر محوری و ولایت‌باوری معرفت و آفرینش محوری کمال محوری	راهنماها
رستگاری و مصلحت‌اندیشی فرزانگی و خویش‌سازی حق‌طلبی و واداشتن به نیکی رفتار و کردار شایسته خودمختار و با فضیلت	پیامدها/دستاوردها

۳-۴- نتیجه گیری

بر اساس آن چه که به عنوان فلسفه حاکم بر تعلیم و تربیت یاد می‌شود، باور عمیق به اسلام و اندیشه‌ها و ارزش‌های والای آن به عنوان محور اساسی در تعلیم و تربیت در نظر گرفته شده و تلاش شده است تا نگاه جامع، منسجم و متوازن به منابع اصلی قرآنی و اسلامی هدف کلان نظام تربیتی مفهوم کلیدی "حیات طیبه" تعریف گردد.

در این بخش با توجه به اینکه با روش فرآیند چرخه ای تحلیل ابعاد و ویژگی‌های حیات طیبه، با به‌کارگیری روش تحلیل مضامین، شبکه مضامین (شکل شماره ۱) ویژگی‌های حیات طیبه مبتنی بر منابع قرآنی و اسلامی ارائه شده است. در جدول شماره (۵)، مضمون فراگیر، مضامین سازمان دهنده و مضامین پایه حیات طیبه در محور پیش نیازها، ویژگی‌ها، ساخت‌ها، موانع، شاخص‌ها و پیامدها ارائه شده است.

جدول ۵. مضامین سازمان دهنده، پایه و مقوله‌های حیات طیبه

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	مقوله‌ها (پیام‌ها)
ویژگی‌های حیات طیبه مبتنی بر منابع قرآنی و اسلامی	پیش نیازها	ایمان	ایمان
		عمل صالح	عمل صالح
	ویژگی‌ها	توکل به خدا و خلوص	اخلاص، عدالت، توکل، اطاعت، خداترسی
		قوت قلب و احساس ارزشمندی درونی	شجاعت، صلابت، استقامت، عزت نفس
		خوش اخلاقی و فروتنی	متانت، ادب، خوشرویی، اخلاق نیکو، نشاط، تواضع، صداقت
		بردباری و خودکنترلی	شکیبایی، خویشتن‌داری، سعه‌ی صدر، صبر، رازداری، قناعت
		واقع‌بینی و عقلایی	خوش‌بینی، امیدواری، واقع‌نگری، نظم، عقل سلیم
		بخشنده‌گی و فداکاری	احسان، سخاوت، کرامت، قلب سلیم، انصاف، جوانمردی
		آگاه و پایبند بودن	وفاداری، امانت‌داری، بصیرت

۱۵۰ ■ کاوش مفهوم «حیات طیبه» از منظر متون اسلامی: یک مطالعه کیفی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	مقوله‌ها (پیام‌ها)
موانع	ساحت‌ها/عوامل زمینه‌ای	محیط خرد	فردی، خانوادگی، علمی، زیستی و بهداشتی
		محیط کلان	اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، زیست محیطی، رسانه ای
	موانع	خودپرستی و غرور	تکبر، بلندپروازی، خودبزرگ بینی، فخر فروشی، خودپسندی، خودمحموری، خودرایی، خودکامگی
		حسدورزی و زیاده‌طلبی	کینه توزی، بخل، حسرت، حسادت، حرص، طمع، سنگ دلی
		رفاه خواهی و هوس	بستگی، راحت‌طلبی، ناامیدی، تمسخر، شهوت رانی، حرام خواری
		بدگمانی و افترا	غیبت، غفلت، شک و تردید، سوء ظن
		بدعهدی و تزویر	فریب کاری، دروغ گویی، بدقولی، پیمان شکنی، خیانت، تهمت، دورویی، سخن چینی
		دوگانگی و اختلاف	تفرقه، سودجویی، چاپلوسی، بدعت گذاری، نزاع
		اسراف و ستیزه‌گری	اسراف، افراط و تفریط، نافرمانی، خشونت
		بدخلقی و ناشکری	منت‌گذاری، بد اخلاقی، شتاب‌زدگی، ناسپاسی
راهبردها	خداشناسی و خودشناسی	خدا محوری، تقوا محوری، عرفان-محوری، اخلاص‌محوری، عقبی-محوری	
	رهبر محوری و ولایت باوری	ولایت‌محوری، اطاعت‌محوری، هدایت‌محوری، جامعیت‌محوری	

رحمت الله مرزوقی / فرزانه دیمه کار حقیقی / جعفر جهانی / جعفر ترکزاده ■ ۱۵۱

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	مقوله‌ها (پیامها)
پیامدها/دستاوردها	معرفت و آفرینش محوری	فطرت محوری، تزکیه محوری، فضیلت محوری، حکمت محوری، طیب محوری	
	کمال محوری	فرد محوری، رشد محوری، خانواده محوری، اصالت محوری، عمل-محوری، اختیار محوری	
	رستگاری و مصلحت اندیشی	بخشش، خیرخواهی، قدرشناسی، پرهیزکاری، تزکیه نفس، رستگاری، برابری	
	فرزانگی و خوبستن سازی	حکمت و دانش، عقلانیت آگاهی و حقیقت بینی، دانایی، آینده نگری، خودسازی، خردمندی، بینش، تدبیر، فرصت شناسی، ژرف اندیشی	
	حق طلبی و واداشتن به نیکی	امر به معروف، نهی از منکر، هماهنگی ظاهر و باطن، تشخیص حق از باطل، حق جویی، هدایت پذیری، کسب حلال	
	رفتار و کردار شایسته	گفتار پسندیده، عمل نیک، دوستی و محبت، خرسندی، آرامش، امنیت، عزت	
	استقلال طلبی و با فضیلت	کمال، شرافت، نیک نفس، اقتدار، استقلال، اعتماد، وحدت و همدلی	

شکل ۱. شبکه مضامین حیات طیبه مبتنی بر منابع قرآنی و اسلامی

تحقق کامل حیات طیبه به عنوان نوعی از سبک زندگی که تمامی ابعاد فردی و اجتماعی زندگی انسان را در بر می‌گیرد، می‌تواند زمینه ساز تحقق جامعه صالح و تمامی اهداف آن در تمامی سطوح و مراتب شود. جامعه صالح با رهیافت حیات طیبه بنا بر آنچه در قرآن ذکر شده است، سعادت و کمال نهایی را برای انسان به ارمغان آورده و همین امر زمینه‌ساز تمدن اسلامی خواهد شد. همان‌طور که رهبران الهی بنا بر رسالت و وظیفه، نقش تربیتی خود را در جهت هدایت مخاطبان خویش ایفا نموده‌اند، در تدوam حرکت انبیاء الهی برای ساماندهی نیروهای فردی و اجتماعی در راستای حیات طیبه و ایجاد زمینه‌های مناسب در جهت تحقق آن براساس نظام معیار دینی باید برنامه جامعی طراحی گردد. چراکه تحقق حیات طیبه نیازمند تحقق تمامی آرمان‌ها و ارزش‌های مطلوب انسانی است که در پرتو مشیت و هدایت الهی و با استمداد از عنایات او امکان پذیراست؛ اما در زندگی دنیایی آدمی با موانع و محدودیت‌هایی روبه‌رو می‌شود و انسان برای دستیابی به آن با کاستی‌ها و دشواری‌هایی همراه است. بنابراین این مهم به تمهید انواع مقدمات و فراهم آوردن زمینه‌ها و شرایط مناسب اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و آموزشی نیازمند است که می‌توان با زمینه‌سازی و ایجاد شرایط مطلوب تحقق آن را برای انسان فراهم نمود. بنابراین توسعه مفاهیم مرتبط با حیات طیبه دارای اهمیت و ضرورت است که در عین حال با بررسی‌های انجام شده در حوزه پژوهش‌های اسلامی می‌توان ادعان کرد که تا کنون تنها برخی از ابعاد و

جوانب این موضوع مورد بررسی قرار گرفته و برخی از مفهوم شناسی های جامع و گسترده مورد غفلت واقع شده است.

در این تحقیق با استفاده از فرآیند چرخه ای تحلیل و تحلیل مضمون، مطابق با یافته های حاصل شده در مرحله اول، ۱۵۲ مضمون مرتبط با حیات طیبیه در متون اسلامی جمع آوری شد که در نهایت در قالب شش مضمون پیش نیازها، ویژگی ها، ساحت / عوامل زمینه ای، موانع، راهبردها و پیامدها/دستاوردها سازماندهی شد.

با توجه به نتایج تحقیق پیش نیازهای دستیابی به حیات طیبیه، ایمان و عمل صالح است. توکل به خدا و خلوص، قوت قلب و احساس ارزشمندی درونی، خوش اخلاقی و فروتنی، بردباری و خودکنترلی، واقع بینی و عقلایی، بخشندگی و فداکاری، آگاه و پایبندبودن از ویژگی های اصلی حیات طیبیه در متون اسلامی است. عوامل زمینه ای حیات طیبیه در دو محیط خرد شامل فردی، خانوادگی، علمی، زیستی و بهداشتی و محیط کلان شامل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، زیست محیطی، رسانه ای است. خودپرستی و غرور، حسدورزی و زیاده طلبی، رفاه خواهی و هوس، بدگمانی و افترا، بدعهدی و تزویر، دوگانگی و اختلاف، اسراف و ستیزه گری، بدخلقی و ناشکری از موانع دستیابی به حیات طیبیه است که در متون اسلامی مورد کاوش و استخراج گردید. راهبردهای دستیابی به ویژگی های حیات طیبیه شامل خداشناسی و خودشناسی، رهبر محوری و ولایت باوری، معرفت و آفرینش محوری، کمال محوری است و می توان نتیجه گرفت در برنامه ریزی های مختلف این رویکردها و راهبردها می تواند در جهت رسیدن به درجه تعالی از حیات طیبیه و زندگی فردی و جامعه صالح نقشه راهی برای مدیران و برنامه ریزان در سطوح مختلف سازمانی و کشور قرار بگیرد. در نهایت رستگاری و مصلحت اندیشی، فرزاندگی و خویشن سازی، حق طلبی و واداشتن به نیکی، رفتار و کردار شایسته، استقلال طلبی و با فضیلت پیامدهای حیات طیبیه مستخرج از متون اسلامی هستند.

پیشنهاد می شود شبکه مضمون مستخرج شده از این تحقیق، در پژوهش های آتی با روش های کمی اعتباریابی و ارزیابی شود و نیز مفاهیم و مضامین حیات طیبیه استخراج شده از متون اسلامی، توسط مدیران، کارشناسان و برنامه ریزان در جهت ارتقاء زندگی صالح در سطح فردی و جامعه به کارگیری شود.

منابع

قرآن کریم

- ۱- *نهج البلاغه*، (۱۳۹۱)، ترجمه: محمد دشتی، چاپ سوم، قم، آل علی (ع).
- ۲- *صحیفه سجادیه*، (۱۳۹۵)، ترجمه: حسین انصاریان. چاپ اول، مشهد، انتشارات آستان قدس.
- ۳- ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ق)، *لسان العرب*، محقق و مصحح: جمال الدین میردامادی، چاپ سوم، بیروت، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- ۴- اخلاقی، حلیمه؛ شرف الدین، حسین؛ صفورایی، محمد مهدی؛ عزیزی کیا، غلامعلی، (۱۳۹۴)، "مبانی انسان شناختی سبک زندگی طیبه از دیدگاه قرآن"، *پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده*، دوره ۳، شماره ۲، صص ۲۷-۹.
- ۵- الهی، حسن، (۱۳۹۳)، "حیات طیبه در قرآن و روایات و شاخصه‌های آن"، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، علوم حدیث، دانشکده اصول الدین.
- ۶- باقری، خسرو، (۱۳۸۸). *درآمدی بر فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران*، جلد اول، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۷- ترکزاده، جعفر، (۱۳۸۸)، "روش پژوهش فرایند چرخه‌ای تحلیل، روشی برای گردآوری، تحلیل و استنتاج از داده‌های کیفی پُر بعد در مسیر توسعه دانش مدیریت اسلامی"، *روش‌شناسی علوم انسانی*، دوره ۱۵، شماره ۶۱ صص ۱۴۲-۱۲۳.
- ۸- جعفری، محمد تقی، (۱۳۸۷)، *حیات معقول*، تهران، مؤسسه تدوین و نشر آثار استاد علامه.
- ۹- چراغی، صدیقه، (۱۳۹۰)، "بررسی تطبیقی آراء علامه جعفری و آیت الله جوادی آملی در خصوص حیات طیبه و جنبه‌های تربیتی آن"، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، علوم قرآن و حدیث، دانشگاه الزهرا.
- ۱۰- حاجی صادقی، عبدالله؛ بخشیان، ابوالقاسم، (۱۳۹۳)، "مفهوم شناسی و حقیقت یابی حیات طیبه از منظر قرآن"، *انسان پژوهی دینی*، دوره ۱۱، شماره ۳۱، صص ۱۸۵-۱۶۵.
- ۱۱- حاجی علیان، نیره؛ کیخا، احمد، (۱۳۹۶)، "تبیین چیستی و چرایی حیات طیبه در اسلام"، *سومین کنفرانس توانمندسازی جامعه در حوزه علوم انسانی و مطالعات مدیریت*، تهران، مرکز توانمندسازی مهارت‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه.

- ۱۲- حسینی مطلق، سید مرتضی؛ میر دریکوندی، رحیم، (۱۳۹۷)، "ویژگی‌های زندگی مطلوب در روان‌شناسی مثبت و مقایسه آن با زندگی مطلوب در منابع اسلامی"، *پژوهش‌های اخلاقی*، دوره ۸، شماره ۳، صص ۴۰-۳۷.
- ۱۳- حیدری، محمدحسین، (۱۳۸۵)، "سیری در آراء تربیتی علامه محمدتقی جعفری"، *ماهنامه معرفت*، دوره ۵، شماره ۱۰۴، صص ۹۰-۸۳.
- ۱۴- خارستانی اسماعیل، سیفی فاطمه، (۱۳۹۸)، "جایگاه خانواده در سبک زندگی اسلامی و ایجاد حیات طیبه از منظر قرآن کریم"، *سقییه*، دوره ۱۶، شماره ۶۴، صص ۱۲۰-۸۹.
- ۱۵- خدایار، دادخدا، (۱۳۹۳)، "تأثیر اعمال صالح در زندگی معنوی از دیدگاه قرآن"، *اخلاق پژوهشی*، دوره ۷، شماره ۲۷، صص ۵۲-۱۱.
- ۱۶- داستانیپور، طیبه، (۱۳۸۵)، "تبیین معرفت‌شناختی نظریه حیات معقول علامه محمدتقی جعفری و دلالت‌های آن برای تعلیم و تربیت (با تأکید بر اهداف، اصول و روشها)"، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۷- درخشه، جلال؛ تبشیری، حمیدرضا، (۱۳۹۹)، "مؤلفه‌های «حیات طیبه» در اندیشه سیاسی نوصدرائیان با تأکید بر آراء علامه طباطبایی و شهید مطهری"، *نشریه علمی-پژوهشی دانش سیاسی*، دوره ۱۶، شماره ۱، صص ۱۴۴-۱۱۷.
- ۱۸- دیسناد، فرخنده، (۱۳۸۸)، "بررسی و تبیین مقایسه ای حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم با آرمانشهر لیبرالیسم و اهداف تربیتی آنها"، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. تعلیم و تربیت اسلامی، دانشگاه الزهراء.
- ۱۹- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۱ق)، *معجم مفردات الفاظ القرآن*، بیروت، انتشارات دارالعلم.
- ۲۰- رجب نژاد، محمدرضا؛ حاجی، یحیی؛ طالب، امیرمهدی؛ رجب نژاد، سعید، (۱۳۹۱)، "بررسی سبک زندگی اسلامی از منظر حیات طیبه در قرآن"، *نشریه علمی پژوهشی وزارت بهداشت در مان و آموزش پژوهشی*، دوره ۱، شماره ۱، صص ۲۶-۹.
- ۲۱- روحی برندق، کلاس؛ حاجی خانی، علی؛ بیدسرخ، علی، (۱۳۹۶)، "چیستی و مختصات روح الایمان در قرآن و حدیث با تأکید بر دیدگاه علامه طباطبایی"، *علوم قرآن و حدیث*، دوره ۱، شماره ۴۹، صص ۱۲۲-۱۰۱.
- ۲۲- زارعی، امیرحسین، (۱۳۸۹)، "بررسی ابعاد فردی و اجتماعی حیات طیبه از دیدگاه اسلام"، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.

- ۲۳- سماوی، رقیه، (۱۳۹۳)، "فلسفه وجوی حیات طیبه و مختصات تربیتی آن (هدف، محتوا، روش) از دیدگاه اسلام"، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- ۲۴- سیدظاهرالدینی، سیدعلی؛ ایزدی، مهشید؛ وکیلی، نجمه، (۱۳۹۸)، "ایضاح خوانش قرآنی قناعت به عنوان عاملیت بهم‌تنیدگی حیات طیبه در نهج البلاغه"، *فصلنامه مطالعات قرآنی*، دوره ۱۰، شماره ۴۰، صص ۹۳-۱۰۹.
- ۲۵- شیر اسدی، زهرا (۱۳۸۹)، "بررسی و تبیین حیات طیبه در نهج البلاغه"، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، تعلیم و تربیت اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی.
- ۲۶- صادق زاده قمصری، علیرضا، (۱۳۹۷)، "زندگی مطلوب یا حیات طیبه"، *رشد معلم*، دوره ۳۷، شماره ۲، صص ۳-۵.
- ۲۷- صادق زاده قمصری، علیرضا و دیگران، (۱۳۹۰)، *مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- ۲۸- صادقی مقدم، محمد حسن و دیگران، (۱۳۸۷)، *مجموعه مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی*، تهران، انتشارات دبیرخانه شورای انقلاب فرهنگی.
- ۲۹- طباطبایی، ریحانه؛ پرچم، اعظم، (۱۳۹۲)، "حیات طیبه، حیاتی اخلاقی در راستای مظهریت صفات الهی"، *معرفت*، دوره ۲۲، شماره ۱۸۷، صص ۲۸-۱۳.
- ۳۰- طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۳۸۸)، *بررسی‌های اسلامی*، جلد دوم، چاپ دوم، قم، مؤسسه بوستان کتاب.
- ۳۱- علی اکبری، حسن، (۱۳۸۴)، "نسبت حیات طیبه و توسعه دینی"، *نشریه راهبرد توسعه*، دوره ۱، شماره ۲، صص ۸۰-۶۵.
- ۳۲- فراهیدی، خلیل بن احمد، (۱۴۱۰)، *العین*، قم، انتشارات هجرت.
- ۳۳- قربانی، اکبر، (۱۳۹۲)، "چیستی حیات طیبه، ابعاد و پیامدهای اجتماعی آن از دیدگاه اندیشمندان مسلمان"، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، مبانی نظری اسلامی، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام.
- ۳۴- کاویانی، صدیقه، (۱۳۹۸)، "تبیین مبانی زیبایی شناختی حیات طیبه با تکیه بر آیات"، *فصلنامه علمی - ترویجی اخلاق*، دوره ۱۵، شماره ۳۵، صص ۳۴-۱۱.
- ۳۵- مشمول حاجی آقا، محمدرضا؛ فرمبهنی فراهانی، محسن؛ فروزش، سینا، (۱۳۹۸)، "تبیین نابرخورداری‌های معنوی (بر گرفته از آموزه‌های تربیت عرفانی اسلامی) در تربیت و مواجهه با نیاز مرتبی از دیدگاه مولانا در

- راستای تحقق حیات طیبه"، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، دوره ۱۲، شماره ۳، صص ۱۷۸-۱۴۳.
- ۳۶- مصطفوی، حسن، (۱۳۶۰)، *التحقیق فی الکلمات القرآن الکریم*، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ۳۷- مظاهری سیف، حمیدرضا، (۱۳۸۵)، "حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم"، *ماهنامه معرفت*، دوره ۱۵، شماره ۱۰، صص ۲۵-۱۱.
- ۳۸- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، (۱۳۸۴)، *تفسیر نمونه*، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- ۳۹- نباتی، صبیحه؛ کرمانی، طوبی، (۱۳۹۶)، "امت واحده، تفکر سیستمی الاهی برای تحقق حیات طیبه"، *پژوهشنامه مذاهب اسلامی*، دوره ۴، شماره ۸، صص ۲۲-۵.
- 40- Donmoyer, R, (2001), "Paradigm Talk Reconsidered", V. Richardson (ed), *Handbook of Research on Teaching*, Fourth Edition, pp. 174-197, Washington DC, American Educational Reseach Association.
- 41- Glaser, B; Strauss, A. (1997), *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Chicago, Aldine.
- 42- Guba, E; Lincoln, Y. (1989), *Effective Evaluation: Improving the Usefulness of Evaluation Results Through Responsive and Naturalistic Approaches*, San Francisco, Jessey- Bass.
- 43- Sarantakos, S. (1998), *Socila Research*, Second Edition, London, Mac Millan Press Ltd